

Отримано: 15 лютого 2019 р.

Прорецензовано: 25 лютого 2019 р.

Прийнято до друку: 1 березня 2019 р.

e-mail: irina.yuzvyak@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2019-5(73)-202-205

Юзвяк І. П. Граматичне функціонування та особливості викладання спрямувального відмінка в турецькій мові. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2019. Вип. 5(73), березень. С. 202–205.

УДК 811.512.161'366.54'367.625]:378.016

Юзвяк Ірина Петрівна,
викладач, Національний університет «Львівська політехніка»

ГРАМАТИЧНЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ СПРЯМУВАЛЬНОГО ВІДМІНКА В ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ

Останніми роками у Україні зріс інтерес до вивчення іноземних мов, зокрема турецької. Турецька мова стає дедалі популярнішою, адже українсько-турецькі відносини розвиваються та зміцнюються, збільшується співробітництво у сфері економіки, енергетики, науки та техніки. Все це потребує підготовки кваліфікованих спеціалістів, перекладачів, викладачів турецької мови.

У статті розглянуто утворення, граматичне значення та особливості викладання спрямувального відмінка в турецькій мові у вишій. Подано дефініції відмінка іменника українських та зарубіжних мовознавців, особливості та правила утворення, розглянуто як і основні, так і додаткові граматичні значення спрямувального відмінка, а також список основних дієслів, прислівників та прикметників з прикладами та їх вживання з цим відмінком у турецькій мові. Зокрема, у статті наведено систему вправ для кращого засвоєння спрямувального відмінка.

Ключові слова: відмінок, граматичне значення, спрямувальний відмінок, турецька мова.

Iryna Yuzvyak,
lecturer, Lviv Polytechnic National University

GRAMMATICAL FUNCTIONING AND FEATURES OF TEACHING OF THE DATIVE CASE IN THE TURKISH LANGUAGE

In recent years, interest in the study of foreign languages, particularly in Turkish, has increased. Turkish is becoming more and more popular, as Ukrainian-Turkish relations are developing and strengthening, and cooperation in the field of economics, energy, science and technology is increasing. All this requires the training of qualified specialists, translators, teachers of the Turkish language.

The article deals with the formation, grammatical significance and features of teaching the course of reference in the Turkish language in higher education. The definitions of the noun by Ukrainian and foreign linguists are given in the article as well as the rules of formation and the features of the dative case, the main and additional grammatical meanings of the reference case are considered, as well as the list of the main verbs, adverbs and prepositions with examples and their using in Turkish. The article contains rules and language formulas for better memorizing the exceptions of the use of the given case in nouns of foreign origin. Also, the rules of the formation of a long-term case in the personal pronouns of the Turkish language are considered. In addition, the article presents a system of exercises for better digestion of the reference process.

Key words: case, grammatical value, reference language, the Turkish language.

Останніми роками ми спостерігаємо зацікавлення іноземними мовами. Не останнє місце в цьому переліку займає і турецька мова. Це можна пояснити декількома причинами: між Україною та Туреччиною є тісні торговельні, економічні, культурні, туристичні зв'язки. Викладання турецької мови українським студентам вимагає методичних розробок та удосконалення способів пояснення лексичних, граматичних та синтаксичних особливостей турецької мови.

З огляду на це зріс інтерес до вивчення турецької мови. 5 років тому у Львівському національному університеті імені І. Франка відкрилася спеціальність «Тюркологія», що невдовзі забезпечить підготовку спеціалістів, перекладачів та сприятиме розвитку сходовознавчої науки у Львові та в Україні. Тому виникає потреба в укладанні підручників з теоретичної та практичної граматики турецької мови, практичних завдань, текстів для читання і т. д.

Мета статті – визначити особливості функціонування спрямувального відмінка у системі функціональної граматики турецької мови, пояснити особливості його утворення та вживання для студентів-українців, а також запропонувати вправи для засвоєння цієї граматичної категорії.

Є чимало дефініцій відмінка як граматичної категорії іменника. У нашій статті ми розглянемо декілька визначень українських, турецьких та зарубіжних вчених.

Так енциклопедія «Українська мова» подає таку дефініцію відмінка:

«Відмінок – це граматична категорія іменної частини мови, яка виражає їхні синтаксичні зв'язки і семантично-синтаксичні відношення до інших слів у реченні; одна з грем цієї категорії» [7, с. 75].

Науковець Наталія Костусяк, розглядаючи морфологічні та семантичні відмінки сучасної української мови, дає таке визначення: «Відмінок іменника – визначальна самостійна міжрівнева категорія іменника, функційний вияв якої зумовлений морфолого-синтаксичною спеціалізацією слів із субстанційною (конкретно-предметною) семантикою, об'єднаних сукупністю однорідних взаємопротиставлених граматичних значень і специфічних парадигматичних ознак» [6, с. 46].

Розглянемо погляди на відмінок у працях зарубіжних мовознавців. Так турецький мовознавець Тахсін Бангуоглу дає таку дефініцію відмінку: іменники знаходяться у певних станах відповідно до зв'язків між словами. Ці стани визначаються деякими закінченнями, які додаються до них. Ці різні стани ми називаємо відмінками [8, с. 326].

Російський вчений Р. А. Будагов зазначає, що «відмінок – це не проста форма імені, а єдність форми і значення» [1, с. 248]. Академік В. В. Виноградова зазначає, що «відмінок – це форма імені, яка виражає його відношення до інших слів у мові» [2, с. 167].

С. Г. Дубовик зазначає, що “процес формування граматичних знань і вмінь студентів вищих навчальних закладів має ґрунтуватися на загальнотеоретичних засадах. Тому під час розробки методики вивчення категорії відмінка іменника на функціональній основі ми визначили насамперед ті важливі і необхідні поняття, що є основоположними. Центральним поняттям є граматична категорія відмінка іменника, яка розглядається у єдності таких характеристик, як значення, форми і функції” [4, с. 117].

Спрямувальний відмінок у турецькій мові називається *Yönelme durumu* (спрямувальний відмінок) або *ismin yönelme hali* (спрямувальний відмінок іменників), *e-durumu* (відмінок –е), відповідає на такі питання як: **kime?** (кому? до кого? на кого?), **nereye?** (куди?), **neye?** (до чого? на що?) та вказує на об’єкт, в напрямку якого відбувається та чи інша дія.

Спрямувальний (давальний) відмінок потрібно оформлювати за допомогою наголошених афіксів **-y(a)/ -y(e)** за такими правилами:

1. Якщо передостанній голосний звук слова а- і – о – u, то додаємо афікс **-a**, а якщо е- і – ö -ü, то додаємо афікс **-e**.

2. Якщо ж слово закінчується на голосний звук, то додаємо так звану протезну літеру **-y**, а потім, відповідно до закону сингармонії голосних, додаємо **-a/e**.

Наприклад: okul (школа) – okula (в школу), sınıf (клас) – sınıfa (в клас), ofis (офіс) – ofise (в офіс), otobüs (автобус) – otobüse (в автобус); araba (машина) – arabaya (в машину), kafe (кафе) – kafeye (в кафе).

Виняток становлять вказівні займенники: bu (цей) – buna (цьому), şu (той) – şuna (тому), ona (заст. оттому).

3. Якщо слово закінчується на глухий звук **p, ç, t, k**, то при додаванні афікса спрямувального відмінка **-a/e**, ці глухі звуки змінюються на дзвінкі:

p→b	dolap → dolaba (шафа) (в, на шафу)
ç→c	Ağaç → ağaca (дерево) (на дерево)
t→d	yurt → yurda (гуртожиток) (в гуртожиток)
k→ğ	Uçak → uçağa (літак) → (в літак)

Щоб студентам було легше вивчити ці звуки пропонуємо запам’ятати слово: **poçatok** (початок). Проте такі зміни відбуваються лише у власне турецьких словах, а у словах іншомовного походження такі зміни не відбуваються: pasaport (паспорт) – pasaporta (в паспорт), bot (черевик) – bota (в черевик, на черевик).

Після власних назв додаємо апостроф, а потім афікс **-y(a)/ y(e)**: Lviv – Lviv’e (у Львів, до Львова), Odesa – Odesa’ya (в Одесу, до Одеси), Antalya – Antalya’ya (в Анталію, до Анталії), İstanbul – İstanbul’a (в Стамбул, до Стамбула) та ін.

В особових займенниках теж відбуваються зміни: займенник ben (я) та займенник sen (ти) втрачають голосний звук –е, натомість набувають звук –а

Ben (я) → bana – мені, до мене, на мене.

Sen (ти) → sana – тобі, до тебе, на тебе.

Під час додавання афікса **-y(a)/ y(e)** до деяких іменників в спрямувальному відмінку відбувається явище випадання голосних. Якщо у слові є два склади і при цьому другий склад містить так званий вузький голосний звук (i, i, u, ü), то під час приєднання спрямувального афікса **-y(a)/ y(e)**, він випадає.

İsim (ім’я, назва) +e → isme (імені)

Karın (живіт)+ a → karna (на живіт)

Oğul +a → oğla (синові, до сина, на сина)

Şehir + e → şehre (в місто, на місто)

Vakit+ e → vakte (часу) та інші.

Крім основного свого значення, давальний відмінок можна використовувати в інших значеннях:

1. В значенні “для”:

Anneme birkaç kitap aldım. Я купила **для мамі** декілька книжок.

Bu masayı büroya aldım. Я купила цей стіл **для офісу**.

Murat bu çiçekleri kız arkadaşına alıyor. Мурат купує ці квіти **для своєї дівчини**.

Size bu iyiliği yaparım. Я зроблю цю добру справу **для вас**.

2. В значенні “на”, “до”, “перед”, “в”, “всередні”:

Araba karıya geldi. Машина **під’їхала до воріт**.

Elindekileri masaya bırak. Залиш **на столі** те, що ти тримаєш в руках.

Şunları valize koyalım. Покладімо ось це **до валізи**.

3. В значенні “до якогось часу”, “через якийсь час”:

İş yarına biter. До завтра робота буде закінчена.

Sınav haftaya yapılacaktır. Іспит буде проведено наступного тижня.

Toplantı yarına ertelendi. Зустріч було перенесено на завтра.

4. В значенні “за скільки”:

Ayşe kitabı iki yüz liraya almış. Айше купила книжку за 200 лір.

Yener arabasını otuz bin liraya satacakmış. Кажуть, Єнер продасть машину за 30 тисяч лір.

5. Повідомляє стан. Показує яким чином відбувається дія.

Baş başa oturdular. Вони сиділи один на один.

Kol kola gezdiler. Вони гуляли під руку.

Турколог А. Н. Кононов зазначає, що спрямувальний відмінок також може вживатися для вираження конкретної мети:

Suya gitmek – іти по воду;

oduna gitmek – іти по дрова;

sormaya geldim – я прийшла, щоб запитати [5, с.285].

Складнощі у вивченні спрямувального (давального) відмінка турецької мови полягають і у тому, що студентам потрібно вивчити та запам'ятати ряд дієслів, які керують цим відмінком.

1. Bakmak – дивитися на когось, щось, доглядати когось, бути відповідальним за якусь роботу.

O, çocuğuna çok iyi bakıyor. Вона добре дивиться за своєю дитиною.

Annem pencereden bize bakıyor. Мама з вікна дивиться на нас.

2. Başlamak – починати.

Ben işe başlıyorum. Я починаю роботу.

Biz maça başlıyoruz. Ми починаємо матч.

3. Binmek – сідати у транспорт, ліфт, кататися на чомусь.

Biz şimdi uçağa biniyoruz, görüşmek üzere. Ми зараз сідаємо в літак. До зустрічі.

Murat her gün aynı otobüse biniyor ve işe gidiyor. Мурат кожного дня сідає в той самий автобус та їде на роботу.

Oğlum her pazar ata biniyor. Мій син кожної неділі катається на конях.

4. Koymak – покласти, поставити що? куди?

Ben çiçekleri vazoya koydum. Я поставила квіти до вази.

Babam ekmeği masaya koydu. Тато поклав хліб на стіл.

5. Soru sormak – запитувати кого, ставити питання кому?

Öğretmen Ayula'ya soru soruyor. Викладач запитує Айлу.

Öğrenci öğretmene soru soruyor. Студент запитує викладача.

6. Vermek – давати, передавати що? кому?

Annem küçük çocuğuna süt veriyor. Моя мама дає молоко маленькій дитині.

Ben sana kitap veriyorum. Я тобі даю книжку.

7. Oturmak – сідати куди?

Sofaya oturma, koltuğa otur. Не сідай на диван, сідай на крісло.

Çocuk yere oturdu. Дитина сіла на підлогу.

8. İnanmak – вірити кому? у що?

O, her zaman yalan söylüyor ben ona inanmıyorum. Він завжди обманює, я йому не вірю.

Murat Ayula'ya inaniyor. Мурат вірить Айлі.

9. Yazmak – писати що? куди?

Öğretmen tahtaya yazı yazıyor. Вчитель пише вправу на дошці.

Salih bu alıştırmaı defterine yazıyor. Саліх пише цю вправу в зошит.

10. Kızmak – злитися, сердитися на кого? на що?

Baba oğluna kızmış. Батько розсердився на сина.

Dün eve geç kaldım, annem bana çok kızdı. Я вчора пізно прийшла додому, мама на мене дуже розсердилася.

Тюрколог Кононов А. Н. зазначає, що давальний відмінок також необхідно вживати з такими дієсловами як:

Acımak – жаліти когось. Anne oğluna acıyor. Мама жаліє сина.

Malik olmak – володіти чимось. O aktör kuvvetli bir sese malik oluyor. Той актор має сильний голос.

Hak olmak – мати право, владарювати над чимось. Bunu söylememeye hakkin var. Ти маєш право цього не говорити.

Sahip olmak – володіти та інші. Bu aile çok güzel bir eve sahiptir. Ця сім'я володіє дуже красивим будинком [5, с. 283].

Щоб запам'ятати ці та інші дієслова, які керують спрямувальним відмінком, потрібно скласти 3-4 речення з кожним із цих дієслів, а також виконати певну кількість вправ для їх вивчення. Деякі із них ми пропонуємо вкінці нашої статті.

Також необхідно зазначити, що в турецькій мові є ряд слів, які завжди вимагають спрямувального (давального) відмінка від попереднього іменника. Серед них є такі слова:

Ait – той, який належить комусь, стосується когось, чогось.

Bu evlerin hepsi amsama ait. – Ці всі будинки належать моєму дядькові.

Dair – той, який стосується когось, чогось.

Ben bu olaya dair hiçbir şey bilmiyorum. Я нічого не знаю.

Doğru – прямо до, у напрямку до, близько (про час), біля (про час).

Bütün gün uyudum, akşama doğru uyandım. Я цілий день спав і прокинувся ближче до вечора.

Göre – відповідно до ...

Hava durumuna göre yarın yağmur yağacak. Відповідно до прогнозу завтра буде іти дощ.

Kadar – до якогось часу.

Mustafa akşama kadar ders çalıştı. Мустафа робив уроки до вечора.

Karşılık – у відповідь на..., за (про ціну, кількість грошей).

O eski tabloya karşılık benim bilgisayarımı istiyor. Він хоче мій комп'ютер за цю стару картину.

Rağmen – незважаючи на.

Soğuğa rağmen içeri girmedi, kapıda bekledi. Незважаючи на холод, він не зайшов всередину, а чекав у дверях.

Окрім цих слів, за словами Кононова А.Н. є ще інші, як правило, слова арабського походження, які теж вимагають спрямувального (давального) відмінка від попереднього іменника чи займенника. Це такі слова, як:

Duçar – підданий чомусь, вражений чимось.

Mahsus – спеціальний, той, який спеціально стосується чогось.

Mecbur – зобов'язаний, змушений.

Muhtaç – той, який потребує чогось.

Muvafik – прийнятний, той, який підходить.

Nazaran – відповідно до, у порівнянні з, зважаючи на.

Tevfikan – відповідно до.

У сучасній турецькій мові ці слова вживаються рідко, проте можемо побачити їх в офіційно-діловому стилі та художній літературі.

Щоб закріпити здобуті теоретичні знання, пропонуємо студентам декілька вправ, розроблених для вивчення цієї теми. Це вправи на переклад, поставити слова з дужок у правильну форму та ін.

Завдання 1. Перекладіть на турецьку мову.

1. Він працював до самого ранку.
2. На думку Мурата, ця машина дуже дорога.
3. Ѓокхан пливе до берега.
4. Незважаючи на дощ, ми поїхали в гори.
5. Що ти хочеш за цю книжку?
6. Цей будинок належить Єнерові.

Завдання 2. Поставте слова з дужок у правильну форму.

1-Babam her sabah..... gidiyor. (iş) → Babam her sabah işe gidiyor.

- 2-Dün Ahmet..... geldi. (biz)
- 3-Çocuklar pencereden..... bakıyor. (dışarı)
- 4-Kimse benim..... girmesin. (oda)
- 5-Kitapları..... koy. (dolap)
- 6-Daha sonra..... bindik. (taksi)
- 7-Ben bu konuyu.....anlattım. (siz)
- 8-Bu konuda Ahmet..... çok kızıyor. (sen)
- 9-Yaşlı bir..... sorduk. (adam)
- 10-Ben senin kitabını..... verdim. (o)
- 11-Ben senin hiçbir..... inanmıyorum. (söz)
- 12-Bunu sakın..... söyleme. (Mustafa)
- 13-Bizim müdür de..... izin vermedi. (ben)
- 14-Ben haftasonları..... yardım ediyorum. (baba)
- 15-Annem..... çok bağırdı. (kardeş)

Це завдання спрямоване на автоматизацію щойно вивченого матеріалу та його засвоєння. Такого типу вправи необхідно подавати на початковому етапі формування навичок.

Завдання 3. Перекладіть з української мови на турецьку.

1. Пасажири виходять з автобуса і сідають в трамвай.
2. Я продовжую курси.
3. Вчитель продовжує урок.
4. Я виходжу з дому, йду на зупинку та сідаю в автобус.
5. Ти обманюєш. Я тобі не вірю.
6. Він мені зовсім не вірить.
7. Я кидаю сміття в смітник.
8. Що ти зараз робиш? Я обідаю, а потім іду в університет.
9. Після уроку я іду в бібліотеку.
10. Куди ви ідете? Я іду на базар, а потім іду в магазин.

В цій вправі студенту потрібно не лише поставити іменники у спрямувальний відмінок, а й перекласти та правильно застосувати дієслово, яке вимагає цього відмінка. Вправи на переклад важливі і для формування компетенції майбутніх тюркологів-перекладачів.

Література:

1. Будагов Р. А. Введение в науку о языке. Москва, 1958. С. 240–250.
2. Виноградов В. В. Русский язык. Москва, 1947. С. 167–172.
3. Гениш Э. Турецкий язык в упражнениях, 5000 упражнений. Москва, 2011. 440 с.
4. Дубовик С.Г. Лінгвістичні основи вивчення категорії відмінка іменника на засадах функціонального підходу у вищій школі. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. № 14. С.117–120.
5. Кононов А. Н. Грамматика современного турецкого литературного языка. Москва, 1957. С. 283–286.
6. Костусьяк Н. Морфологічні та семантичні відмінки сучасної української літературної мови. *Українська мова*. 2013. № 4. С. 46.
7. Українська мова: Енциклопедія / Редкол. Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. Київ, 2004. С. 75.
8. Banguoğlu Tahsin. Türkçenin Grameri. Ankara, 1995. 326 s.
9. Bekircan Tahberer. Türkçe öğreniyoruz. Volume 1. Vancouver, 2015. 91 s.
10. Yabancılarla Türkçe Öğretimi. El kitabı. Ankara, 2013. 583 s.